

Kredo

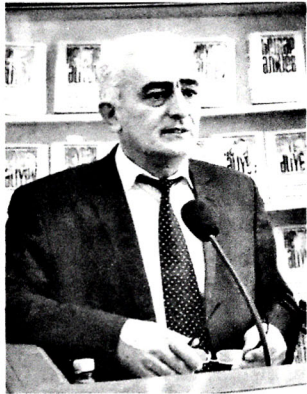

Müstəqil ictimaiyyəti, publisistik qəzet №39-40 (1217-1218) 10 iyun 2024-cü il Qiyməti 1 manat

Qəzet 1999-cü ilin oktyabrından çıxır

Şamil QURBANOV - 90

PROFESSOR ŞAMİL QURBANOV M.Ə.RƏSULZADƏNİN BƏDİİ İRSİ HAQQINDA

Rəzim MƏMMƏDOV,
ADPU-nun Ədəbiyyat
kafedrasının müdiri, dosent

Böyük elmi düşüncə və zəka sahibi olan professor Şamil Qurbanov Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilirdi. Özünü yenilikçi alim və tədqiqatçı kimi sübut edən Ş. Qurbanov heç vaxt çeynənmiş, dəfələrlə bəhs olunan mövzulara müraciət etməzdi. Tükənməz axtarışlar enerjisinə malik olan bu tanınmış alim ədəbiyyatşünaslıq elmimizi neçə-neçə qiymətli, orijinal monoqrafiya, kitab və elmi məqalələrlə daha da zənginləşdirib. Onun "Açılmamış səhifələr", "Ədəbi dostluq", "Klassik rus poeziyası Azərbaycanda", "Ömrün fikir dünyası", "Ömər Faiq Nəmanzadə", "Yaxın və uzaq dünyamız", "Nəriman Nərimanov dünyası", "Məmməd Əmin Rəsulzadə", "Cəmaləddin Əfqani və türk dünyası", "Atatürk və Nərimanov", "Nəriman Nərimanov. Ömrünün son illəri", "İki görüş haqqında bir təəssürat", "Müəllimlər" və s. kimi kitabları bu gün də aktuallığını saxlamaqdadır. Onlar çağdaş elmi-ədəbi mühitin qiymətli nümunələri kimi bu gün də dəyərlidir.

Ş. Qurbanovun milli-mənəvi, ədəbi dəyərlərimizin açılmamış səhifələrini açmağa vadar edən, qaranlıq qalan məqamlara nur saçmaq üçün ürəyini məşəl edib gecə-gündüz yandırmağa sövq edən amillərdən söhbət açan fi-

lologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərov yazır: "Düşündürdü ki, tarixi həqiqətləri nə qədər çox insan bilsə, dünya o qədər harmonik, cəmiyyət o qədər rahat olar. Şamil Qurbanovun açılmamış səhifələrini sonsuz maraqla açmağa vadar edən əsas səbəb bu idi. Onun narahatlığı da buradan irəli gəlirdi".

faktlar əsasında inandırıcı şəkildə təsvir edilir. Ş. Qurbanov 2001-ci ildə işıq üzü görmüş "Məmməd Əmin Rəsulzadə" kitabında bu tarixi şəxsiyyətin ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə yanaşı, onun bədii irsi - poetik yaradıcılığı, tərçüməçilik fəaliyyəti, dramaturji yaradıcılığı barədə də ətraflı məlumat verilmişdir. M.Ə. Rəsulzadənin bədii

ijarısında yalnız dörd nəfər həqiqətən istedadlı publisist meydana çıxardı: bunlar Əlibəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Məmməd Əmin Rəsulzadə və Ömər Faiq Nəmanzadə". Bu sözlərin böyük həqiqət olduğunu vurğulayan Ş. Qurbanov bildirir ki, müəyyən dövr keçdikdən sonra "bunların dördü də siyasi və ictimai xadim, kəskin qələmlə və ötkün sözlü publisist, alim-filosof olmaqdan əlavə, həm də ayrılıqda hər biri yüksək bədii zövq sahibi, istedadlı şair, mütərcim və yazıçı idi".

Tədqiqatlarda göstərilir ki, M.Ə. Rəsulzadə yaradıcılığının ilk dövrlərində publisistikadan daha çox bədii yaradıcılıqla məşğul olurdu; şeir yazır, bədii tərçümələr edir, dramaturgiyaya meyl göstərirdi. Onun poetik yaradıcılığında bəhs edən Ş. Qurbanov qətiyyətlə bildirirdi ki, "bədii yaradıcılıq Məmməd Əmin üçün əyləncə deyil, siyasi mübarizə formalarından biri idi".

"Əsrimizin Siyavuşu", "Azərbaycan şairi Nizami", "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı" və s. kimi kitabların müəllifi olan M.Ə. Rəsulzadə bədii yaradıcılığa şeirlə başlamışdır. Ş. Qurbanov "Məmməd Əmin Rəsulzadə" kitabında yazırdı: "O, mətbu fəaliyyətinə, demək olar ki, elə şeirlə başlamışdır. 1903-cü il aprelin 26-da "Şərqi-Rus"dakı təbrik məktubunu nəzərə almasaq, bir neçə gün sonra mayın 2-də həmin qəzetdə onun ilk məqaləsi, mayın 18-də isə ilk şeiri dərc edilmişdir". Professor bu şeirlərin məzmunundan da bəhs edərək vurğulayır ki, "bu şeir ilk elmə, maarifə çağırış ruhunda idi və hələ cavan müəllifin siyasi mövqeyini aydın şəkildə bildirmirdi. Burada Məmməd Əmin öz həmvətənlərinə müəyyən tövsiyələr edir, "aç qulağını bir eşit bu sözləri" deyərək həmin "sözləri" bir qədər konkretləşdirir və "əlmə rəqib ol", "hər nə var dünyada bil ki, elm ilə olmuşdur qəbul" deyirdi.

Rusiya baş verən siyasi hadisələrin (1905-ci il inqilabı) təsiri ilə Məmməd Əmin maarifçi şeirlərdən uzaqlaşmış, ölkədə hökm sürən sosial ədalətsizliyin aradan qaldırılması ilə bağlı siyasi mövzularda şeirlər yazmağa başlayır.

(Davamı 2-ci səhifədə)

Şərqdə ilk demokratik dövlət olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcılarından biri Məmməd Əmin Rəsulzadənin həyatı və fəaliyyəti ilə bağlı açılmamış səhifələrə aydınlıq gətirən ilk alimlərdən biri də professor Şamil Qurbanov olubdur. Onun tədqiqatları şanlı tariximizin ən maraqlı səhifələri, eləcə də bu tarixi səhifələri yarananlardan biri olan M.Ə. Rəsulzadənin böyük zəhməti tarixi

və jurnalistik fəaliyyəti ilə bağlı keçən əsrin əvvəllərində Tiflisdə mətbuat üzrə uzun müddət sənəc işləmiş M.Ş. Mirzəyev Azərbaycanın milli oyanışı tarixindən bəhs edərkən M.Ə. Rəsulzadənin fəaliyyətinə yüksək qiymət vermişdir. O, "Qruziya" qəzetinin 18 mart 1919-cu il tarixli nömrəsində yazırdı: "Birinci rus inqilabının boxş etdiyi qısa müddətli mətbuat azadlığı Qafqaz müsəlmanları

PROFESSOR ŞAMIL QURBANOV

M.Ə.RƏSULZADƏNİN BƏDİİ İRSİ HAQQINDA

(Əvvəli 1-ci səhifədə)

Ş.Qurbanovun fikrincə o, ilk siyasi platformasını 1906-cı ildə qələmə aldığı "Həsbi-hal" şeiri ilə bəyan edir. Həmin şeirində şair yazırdı:

*Qaranlıqdır bana dünya,
Bütün dünyavü mafihə,
Diyorlar cümləsi guya:
Çəkil bir yana, sakitləş!*

*Nə vəhvidir bəni adəm,
Müəssəmi-zülmüdür aləm,
Diyorlar cümləsi yekdəm -
"Çəkil bir yana, sakitləş!"*

*Çəkilməm, ey hərifan, bən
Bu meydanı şücaətdən!
Bütün dünya bana derkən:
"Çəkil bir yana, sakitləş!"*

Bu şeirindən açıq-aydın hiss olunur ki, M.Ə.Rəsulzadənin daxilində baş verən oyanma prosesi müvəqqəti xarakter daşımır, əksinə xalqı və vətəni uğrunda mübarizə aparmağa hazır olduğunu bildirir. Professor Şamil Qurbanov onun ilk şeirlərindən bəhs edərək yazırdı: "Məmməd Əmin ilk addımlarından etibarən azadlıq yolundan çəkilməyəcəyini qəti bildirir və özünü bu yolun fədailərindən biri hesab edirdi. Çox maraqlıdır ki, onun poetik inkişaf mərhələsində hər şey düşünülmüş siyasi bir xətt üzrə irəliləyirdi".

M.Ə.Rəsulzadə növbəti şeirlərində, xüsusilə də "Təsəvvüratı-əhrəram" şeirində özünün azadlıq haqqında təsəvvürlərini oxucularla bölüşür, onlara hadisələrdən baş çıxarmağı tövsiyə edir, ictimai bərabərsizliyə qarşı mübarizəni aparmağın yollarını aşılayır. Alim şairin gəldiyi qənaətləri belə qiymətləndirirdi: "Məmməd Əmin o zaman gəldiyi nəticə belə idi və dünyanı bütünlükdə azad və məsud görmək istəyirdi. Bu işdə o aparıcı qüvvəni nədə görürdü? Bu məsələ də onda çox konkret və aydındır. Bu qüvvə əzilən, istismar olunan milyonlarla xalq kütləsi idi. Həyatı dəyişən, yeniləşdirən də onlar olmalı idi".

M.Ə.Rəsulzadənin poeziyasının əsas mövzularından biri də məzlumluğun, dilənçiliyin ifşası idi. Şair məzlumluqdan qurtarmağın əsas yolunu insanların öz hüquqları uğrunda mübarizə aparmaqda görürdü. Onun "Sailərə" şeirində oxuyuruq:

*Dünyaya girib də qəhrəman ol,
Əzəzi tələf et də pahlivan ol,
Səy et də, çalış də, olma möhtac
Sailliyə sən əduvi-can ol.
Bilmərrə... İnanma, kəs ümidin,
Çün səbrinə hədd yox vəhidin.*

Yazdığı poetik nümunələrdən hiss olunur ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süquta uğramasını M.Ə.Rəsulzadə heç vaxt unuda bilməmiş, may ayının sevinci, aprel ayının kədəri ömrünün sonuna kimi onu tərk etməmişdir. "Mayıs duyğuları" şeirində deyirdi:

*İlk çağındaydı gözəl mövsimin
Qışdan çıxılmışdı, bahar gəlmişdi.
İyirmi səkkizində idi Mayısın
Azərbaycan istiqlalə ermışdi.*

*Derkən qopdu bir qasırga quzeydən,
Baharımız heyhat döndü qış oldu.
Azərbaycan Moskovların əlində
Əsarətin zəhrini dadmış oldu.*

Ş.Qurbanov şairin şeirlərini təhlil etdikdən sonra belə qənaətə gəlir: "O da xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Məmməd Əmin nikbin adam idi, müvəqqəti bədrəmələr, uğursuzluqlar onu ruh-

dan salmır, gələcəyə böyük ümidlə baxır və inanırdı":

*Tarixin yeni bir gözəl çağında
Qaranlıq qış keçib bahar gələcək.
Hər hansı bir ilin aydın günündə
Azərbaycan istiqlalə edəcək.*

M.Ə.Rəsulzadənin mühacirət illərində yazdığı "Azərbaycan şairi Nizami" monoqrafiyasına əlavə etdiyi mənzum şeirdən söhbət açan Ş.Qurbanov onu mədəniyyət tarixində çox nadir təsadüf edilən forma olduğunu bildirir. Alim onu da əlavə edir ki, bu nadir formanın ən gözəl nümunəsini məhz Məmməd Əmin yaratmışdır. Məlumdur ki, dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə ithaf olunan şeirlərdə yalnız Nizami dühasının böyüklüyündən bəhs edilmişdir. Nizamının davamçılarından hamısı ona bu mövqedən yanaşmış, öz böyük sələflərini əlçatmaz zirvədə sanmışlar. Ş.Qurbanov qeyd edir ki, Məmməd Əmin öz mənzum şeirində böyük sənətkara yüksək qiymət verməklə yanaşı, həm də onun milli mənsubiyyətinin poetik ifadəsini ön plana çəkmişdir. Ş.Qurbanov yazırdı: "Məmməd Əmin Nizamının böyüklüyünü, yüksəkliyini poetik formada verməklə bərabər həm də onun toxunduğu problemləri, ən başlıcası isə milli mənsubiyyətinin poetik ifadəsini vermişdi:

*İstənilərsə bizdən qısa nəticə,
Anlatırız Nizamiyə söyləcə:
Farsçılığı yox onun,
Türklüyə çox bağlıdır.
Qafqaz deyə zövq alır,
Rusdan camı dağlıdır.
Gözəl qadın tipləri,
Ya türk, ya Qafqazlıdır.
Şübhəsi yoxdur ki, o,
Bir azərbaycanlıdır.*

M.Ə.Rəsulzadənin bədii yaradıcılığının mühüm sahəsindən birini də dramaturgiya təşkil edir. Ş.Qurbanov yazır ki, "şeirlərində olduğu kimi, dram əsərlərində də onun azadlıq uğrunda mübarizəyə cəlb etmək istəyi əsas təbəqə binəşiblər, savadsızlar, daha dəqiq - geniş xalq kütləsi idi".

Ş.Qurbanov Məmməd Əminin ən məşhur dram əsərləri olan "Qaranlıqda işıqlar", "Nagahani bəla" pyeslərinin yazılma tarixi, məzmunu, tamaşaya qoyulması məsələlərindən geniş bəhs edərək yazırdı: "Məmməd Əmin bu əsərin ("Qaranlıqda işıqlar" - R.M.) tamaşasından bir az əvvəl çap etdirdiyi "Həsbi-hal" adlı şeirində "Qaranlıqdır bana dünya" deyərək həmin boğucu mühitə üsyan edər, xalq üçün mənəvi işıq arayır və bu ideal uğrunda mübarizəyə atıldığını belə bir "meydanı-şücaətdən" çəkilməyəcəyini qətiyyətlə bildirirdi. "Nagahani-bəla" və "Qaranlıqda işıqlar" da məhz bu ideyalar işığında yazılmış və hər ikisində maraqlı səhnələr yaradılmışdır". Alimin araşdırmalarından aydın hiss olunur ki, "Məmməd Əminin bədii yaradıcılığı onun siyasi fəaliyyətinin tərkib hissəsidir və bunları bir-birindən təcrid etmək mümkün deyildir".

Ədəbiyyatşünaslığımızın real, həqiqi məhiyyətinin ortaya çıxarılmasında əvəzsiz xidmətləri olan professor Şamil Qurbanovu elmi fədakarlığı, sədəliyi, səmimiyyəti bu gün də xatırlanır, yada salınır, onun aktuallığı ilə seçilən kitabları, monoqrafiyaları, məqalələri gənc tədqiqatçılara düzgün yol aşılayır.